

Naiviojo meno apibrėžimo problema

XX a. pradėti eksponuoti parodose savamokslių menininkų darbai. Kūriniuose vyraujanti specifinė meninė raiška paskatino teoretikus ieškoti tinkamo apibūdinimo, apibrėžiančio šių menininkų išskirtinumą. Dominavo įvairiausi apibūdinimai: „sekmadienio dailininkai“, primityvistai, mėgėjai, liaudies menininkai ir t.t. Tačiau, įvardinant šią meno rūšį, priimtinausiu terminu tapo *naivaus meno* terminas¹.

Iki šių dienų dažnai šaltiniuose kaip *naivaus meno* sinonimai vartojamos *primityvumo*, *primityvizmo*, *liaudies meno*, *tautodailės* sąvokos. Tokia terminų niveliacija sukelia painiavą, nagrinėjant *naivaus meno* ar *liaudies meno* savitumus, primityviosios dailės ar primityvizmo ypatumus ir t.t. Nepaisant to, jog kiekvienas šių terminų žymi skirtingo tipo kūrybą. Susiduriant su tokia terminologijos problema, skatina atkreipti dėmesį į šias sąvokas bei apibrėžti, išskiriant specifinius bruožus, būdingas ypatybes. Juo labiau, *naiviojo meno* leidiniuose bei katalogų įžanginiuose straipsniuose (R. Cardinalas *Primitive painters*², B. Kelemenas *Naïve art*³, V. Crnkovićius *The fantastical World of Croatian Naïve art*⁴, A. Leitis *Tiradni Naivā māksla Latvija*⁵ ir kt.) autoriai kelia *naiviojo meno* terminologijos klausimą. Tai rodo, jog *naiviojo meno* apibrėžtis vis dar kelia problemų, kalbant apie šios rūšies meną. Lietuvos meno istorijos kontekste apskritai nedominuoja *naiviojo meno* sąvoka. Dažniau susiduriama su *tautodailės*, *liaudies meno* terminais. Nepaisant to, jog Lietuvos *naiviojo meno* atsovai pripažinti ir įtraukti į „Pasaulinę *naiviojo meno* enciklopediją“, tačiau Lietuvoje jie įvardinami kaip tautodailininkai, liaudies menininkai.

Minėtos priežastys skatina pateikti *naivaus meno*, *primityvumo*, *primityvizmo*, *liaudies meno* terminų apibrėžtis, pabrėžiant jų autonomiškumą. Įvardinti sąvokoms charakteringi bruožai, išryškinti aspektus, kodėl *naiviojo meno* terminas neturėtų būti vartojamas kaip *liaudies*, *primityvaus*, *primityvizmo* sinonimas. Pateikti argumentai atsakys į klausimą, kodėl netikslinga *naivuįjį meną* apibūdinti minėtais terminais.

Primityviosios dailės terminas, apimantis neeuropietišku kultūrų (Artimųjų Rytų ir Azijos, ikikolumbinės dailės, Šiaurės Amerikos indėnų, Afrikos ir Okeanijos) meną bei ikirenesansinę daile,

¹ Cardinal R. *Naïve art* // The dictionary of Art. T 22. – New York: Grove, 1998 - p. 440.

² Cardinal R. *Primitive painters*. – London: Thames and Hudson, 1978.

³ Kelemen B. *Naïve art*. - London: Ebeling Publishing Limited, 1977.

⁴ Crnković V. Definition: The Naïve as a Segment of Twentieth – Century Art // *The fantastical World of Croatian Naïve art*. – Florida: Museum of Fine Arts, St. Petersburg, 2000 – p. 18 – 20.

⁵ Leitis A. Terminological disputes // *Leitis A. Tiradni Naivā māksla Latvija*. – Rīga: Neputns, 2005 – p. 191.

XIX a. pabaigoje vartotas neigiama prasme – reiškę atsilikusį, neišsivysčiusį, palyginti su Europoje nusistovėjusiomis plastinės raiškos tradicijomis, meną⁶. Dailėje primityvumas apibūdinamas suformuotų Renesanso epochoje sektinų vaizduosenos principų (proporcijos, perspektyvos, kompozicijos ir kt.) iškraipymu, deformacija. Savitos primityviosios dailės kūrybos tradicijos, savita estetikos samprata buvo įvertinta ir pripažinta menininkų modernistų. Tai tikriausiai įtakojo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Europą pasiekę primityviojo meno dirbiniai – skulptūros, kaukės, drožiniai, audiniai, - iš Afrikos, Okeanijos bei šiaurės vakarų Amerikos žemyno. Primityvumas įgyjęs vertybinę kategoriją meno istorijos kontekste šiuo metu nėra vartojamas neigiama prasme. Dėl vyraujančios primityvios meninės raiškos naiviajame mene, „primityvus“ dažnai vartojamas kaip „naivus“ sinonimas, kas kelia akivaizdžią painiavos grėsmę su ankstyvąja italų tapyba ar su nevakarietiškuoju menu. Todėl R. Cardinalas siūlo rinktis atsargesnius variantus, išvengiant naiviosios bei primityviosios dailės terminų tapatinimo, apibūdinančius dominuojantį primityvumo aspektą naiviojo meno kūrinuose – tai „neoprimityvumas“ arba „modernus primityvumas“⁷.

Formos, plastinės išraiškos atžvilgiu naivusis bei primityvusis menas galėtų būti sietini, tačiau meno kūrinių paskirtis ir jų kūrimo priežastys skirtingos. Dauguma primityviosios dailės kūrinių skirti maginėms bei ritualinėms, religinėms apeigoms. Tai rodo, jog toks „kūrinys“ turi konkrečią nemeningą paskirtį bei išreiškia bendruomeninį, kolektyvinį pasaulėvaizdį. Tuo tarpu naiviojo meno kūrinys – tai vieno žmogaus pasaulio suvokimas.

Primityvizmas – tai primityviosios dailės charakteringų bruožų taikymas modernistinėje kūryboje. Svarbu pažymėti tai, jog primityvizmas nėra meno srovė, tendencija ar kryptis. Šis terminas žymi primityviosios dailės formų naudojimą avangardistinėse kryptyse (fovizme, ekspresionizme, kubizme, siurrealizme ir t.t.). XIX a. pabaiga – XX a. žymi intensyvias dailininkų naujos meninės kalbos paieškas. Primityviosios dailės meninės išraiškos savitumas tapo moderniojo meno atstovams inspiracijų šaltiniu. Daugelis menininkų sekė primityviosios dailės principais, studijavo autentišką etnografinę istoriją, nagrinėjo meninių formų raiškos ypatumus. Primityvistinio meno bruožų taikymas dailėje turėjo lemiamą įtaką antinaturalistiniam avangardiniam menui. Modernistai menininkai primityviojoje dailėje išvelgė vitališkumą bei nuoširdumą, kurio pasigedo vakarietiškos tradicijos pagrindu grįstame mene. Kartais primityvizmas įvardinamas regeneraciniu arba atkuriamuoju menu, akcentuojant dailininkų siekį priartėti prie meno ištakų, atkurti meninį impulsą, suteikti meno kūriniui dvasinę prasmę⁸.

⁶ Dailės žodynas. – V.: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999 – p. 342.

⁷ Cardinal R. Naïve art, ten pat, p. 440.

⁸ Cardinal R. Primitivism // The dictionary of Art. T 25. – New York: Grove, 1998 - p. 582 – 585.

Remiantis pagrindiniais primityvizmo aspektais, galima įvardinti naiviojo meno bei primityvizmo sąvokų skirtingumą. Primityvizmas žymi profesionalių modernaus meno dailininkų sąmoningą vaizdavimo supaprastinimą, remiantis neeuropietišku kultūrų dailės formomis bei elementais. Naiviojo meno atstovų kūryboje vyraujanti figūrų deformacija, statiškumas, plokštuminė erdvė, ignoruojamas mastelis bei perspektyva yra nesąmoningas paveikslo elementų bei struktūros supaprastinimas, o įgūdžių stoka. Nesuvaržyti akademinių taisyklių naiviųjų menininkų darbai išsiskiria spontaniškumu, nestereotipiškumu, nekonvencionalumu.

Liaudies menas atsirado formuojantis tautoms, irstant pirmykštei bendruomenei. Šiai meno rūšiai būdingas kolektyviškumas, kultūrinių tradicijų tęstinumas, meninės raiškos pastovumas, etnis savitumas. Įvardinant skirtumus tarp liaudies bei naiviojo meno, svarbu pažymėti, jog liaudies menui būdinga pasaulėžiūrinių bei estetinių vertybių vienovė⁹, kūriniuose vyrauja bendruomeniniai aspektai, o naiviosios dailės kūryba grįsta asmeninės patirties, individualaus pasaulėvaizdžio, supančios aplinkos išraiška. Liaudies meno dominavimas įvairiausiomis formomis – smulkieji sakraliniai ir memorialiniai statiniai, piešiniai ant namų ir baldų, ornamentuoti tekstilės, keramikos gaminiai, dekoruoti metalo, medžio dirbiniai, - skirtas utilitarinėms bei estetinėms reikmėms tenkinti. Todėl toks „menas“ artimesnis „amatininkiškumui“, turintis tendenciją būti dekoratyviu bei funkcionali. Naivusis menas paprastai yra vaizduojamasis ir neutilitarus¹⁰.

Naiviosios dailės ištakas meno istorikai įžvelgia liaudies meno plėtotoje sakralinėje dailėje. Kaip pirmas žymus naiviojo meno atstovas, XX a. dailės žodyne (*A dictionary of twentieth - century art*)¹¹, nurodomas amerikietis Edwardas Hicksas (1780 – 1849 m.), kvakerių sektos pamokslininkas, tapęs religinius paveikslus. Meno istorikas Aivars Leitis pateikia Latvijoje XVIII a. sukurtus religinės dailės pavyzdžius: *Elgetos Lazaro* paveikslas tapytas apie 1766 m. Alūksnos bažnyčioje, ištapyti Gaiki bažnyčios kauptai Kurzeme ir t.t.¹² Lietuvoje religinės tematikos liaudies tapyba datuojama maždaug nuo XVII a. - XVIII a. – tai įvairaus formato aliejiniais, klijiniais, temperos dažais drobėje, medžio lentose, skardoje tapyti paveikslai puošė bažnyčių altorius, senų kapinių koplyčias, mažosios architektūros paminklus (koplytėles, koplytstulpius, stogastulpius)¹³.

Naiviojo meno formavimosi užuomazgomis laikoma sakralinė liaudies tapyba dėl keletos priežasčių: paveikslai tapyti savamokslių menininkų; liaudies dailininkai, įtakoti profesionaliosios bažnytinės dailės, savitai interpretavo siužetus, kuriuose atsispindi menininką supusi aplinka (liaudiško

⁹ Dailės žodynas, ten pat, p. 241.

¹⁰ Cardinal R. Introduction // Cardinal R. Primitive painters. – London: Thames and Hudson, 1978.

¹¹ A dictionary of twentieth - century art. – Oxford: Oxford university press, 1999 – p. 427.

¹² Leitis A. Terminological disputes // Leitis A. Tiradni Naivā māksla Latvija. – Rīga: Neputns, 2005 – p. 191.

¹³ Indriulaitis S. Liaudies tapybos palikimas // Dailėtyra. – V.: Vaga, 1981 – p. 259 - 270.

stiliaus bažnyčia, šventųjų figūroms būdingas buitiskas, valstietiškas tipažas ir t.t.); paveikluose vyraujantis dekoratyvumas, deformacija, statiškumas, frontalumas.

Naiviojo meno terminas suformuotas XX a. viduryje, nors naivioji dailė pradėta eksponuoti nuo XX a. pradžios. Tad keletą dešimtmečių vykusios parodos bei išleistų knygų pavadinimai, byloja apie šios specifinės dailės rūšies įvardinimo paieškas. 1937 m. Paryžiuje surengta naiviojo meno atstovų, atrastų žymaus meno kritiko bei kolekcionieriaus Wilhelmo Uhde, paroda pavadinta *Les Maîtres de la réalité*, norint nurodyti, jog šių menininkų siužetuose dominuoja realistinis stilius. Kurį laiką vartotas apibūdinimas „sekmadienio dailininkai“, tačiau teoretikai atkreipė dėmesį, jog naivieji menininkai dažnai meną suvokia ne tik kaip laisvalaikio pomėgį. Vokiškai kalbančiose valstybėse sulaukė atgarsio *Laienmaler* („neprofesionalus dailininkas“) terminas. 1966 m. Bratislavos Trienalės organizatoriai naiviajam menui apibūdinti pateikė naujadarą – *insitné umenie* („įgimti gabumai“). Teoretiko Vladimiro Malekovičiaus nuomone, naivosios dailės menininkų kūrybiškumas kyla iš giliausių, slapčiausių vidinių asmenybės klodų, todėl vadino šią meno rūšį „pirminiu menu“. Naiviojo meno termino pripažinimui lemiamą įtaką turėjo 1958 m. surengta didelė tarptautinė paroda pavadinta *La Peinture naïve* bei 1959 m. išleista svarbi Oto Bihalji-Merin'o knyga *Das naive Bild der Welt* („Naivus pasaulio paveikslas“)¹⁴. Termino gajumą meno istorijos kontekste patvirtina ir 1952 m. Zagrebe įkurta *Primityviosios dailės galerija* (pirmasis pasaulyje specializuotas naiviojo meno muziejus) 1994 m. perpavadinta *Naiviojo meno Kroatijos muziejumi*¹⁵; 1984 m. išleista „Pasaulinė naiviojo meno enciklopedija“ (*World Encyclopedia of Naive Art: A Hundred Years of Naive Art*) ir kt. leidiniai.

Taigi naivusis menas – tai specifinė dailės rūšis, apimanti neprofesionalių, savamoksių menininkų kūrybą. Vieni naiviojo meno atstovai daile domisi nuo pat vaikystės, kiti pradeda domėtis viduriniame amžiuje ar vėliau. Naivosios dailės menininkai – tai įvairaus amžiaus bei įvairių profesijų (darbininkai, valstiečiai, amatininkai, prekybininkai, valstybės tarnautojai, pensininkai ir t.t.) žmonės. Dailininkų darbams būdinga ryški, nenatūrali spalva, netiksli perspektyva, vaizdo deformacija, sustingusi, nemodeliuota žmogaus figūra, plokštuminė erdvė, naivus vaizdavimo būdas, dekoratyvumas. Kūriniuose dominuojantys siužetai įvairūs, nes dažniausiai naiviojo meno atstovai savo darbuose vaizduoja juos supančią aplinką, išreiškia savitą pasaulėvaizdį. Vienas svarbiausių naivosios dailės bruožų – kūriniuose vyraujantis gyvybingumas, naivumas, tyrumas, spontaniškumas.

¹⁴ Cardinal R. Naïve art, ten pat, p. 440.

¹⁵ Crnković V. The Croatian Museum of the Naïve Art, Zagreb // The fantastical World of Croatian Naïve art. – Florida: Museum of Fine Arts, St. Petersburg, 2000 – p. 39.

Literatūra:

- 1 Cardinal R. Naïve art // The dictionary of Art. T 22. – New York: Grove, 1998 - p. 440.
- 2 Cardinal R. Primitive painters. – London: Thames and Hudson, 1978.
- 3 Kelemen B. Naïve art. - London: Ebeling Publishing Limited, 1977.
- 4 Crnković V. Definition: The Naïve as a Segment of Twentieth – Century Art // The fantastical World of Croatian Naïve art. – Florida: Museum of Fine Arts, St. Petersburg, 2000 – p. 18 – 20.
- 5 Leitis A. Terminological disputes // Leitis A. Tīradni Naivā māksla Latvija. – Rīga: Neputns, 2005 – p. 191.
- 6 Dailēs žodynas. – V.: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999 – p. 342.
- 7 Cardinal R. Naïve art, ten pat, p. 440.
- 8 Cardinal R. Primitivism // The dictionary of Art. T 25. – New York: Grove, 1998 - p. 582 – 585.
- 9 Dailēs žodynas, ten pat, p. 241.
- 10 Cardinal R. Introduction // Cardinal R. Primitive painters. – London: Thames and Hudson, 1978.
- 11 A dictionary of twentieth - century art. – Oxford: Oxford university press, 1999 – p. 427.
- 12 Leitis A. Terminological disputes // Leitis A. Tīradni Naivā māksla Latvija. – Rīga: Neputns, 2005 – p. 191.
- 13 Indriulaitis S. Liaudies tapybos palikimas // Dailėtyra. – V.: Vaga, 1981 – p. 259 - 270.
- 14 Cardinal R. Naïve art, ten pat, p. 440.
- 15 Crnković V. The Croatian Museum of the Naïve Art, Zagreb // The fantastical World of Croatian Naïve art. – Florida: Museum of Fine Arts, St. Petersburg, 2000 – p. 39.